

RECENZJE. WSPOMNIENIA

Janusz A. Rieger, *ATLAS UKRAIŃSKICH GWAR NADSAŃSKICH OPRACOWANY NA PODSTAWIE ZAPISÓW TERENOWYCH STEFANA HRABCA*, Warszawa, Wydawnictwo: Wydział „Artes Liberales” Uniwersytetu Warszawskiego, 2017, t. 1, ss. 285, t. 2, ss. 590.

To ważne dla dialektologii dzieło ukazało się po długim okresie oczekiwania na publikację. *Atlas ukraińskich gwar nadszańskich* został oparty na zapisach Stefana Hrabca z lat 1938–1939. Kwestionariusz liczył 600 pytań, a w kilku wsiach materiał został odpytany według kwestionariusza uzupełniającego, liczącego 200 punktów. Pozycja składa się z 2 tomów. Pierwszy otwiera *Przedmowa*, która jest znakomitym wprowadzeniem do *Atlasu ukraińskich gwar nadszańskich*. Autor ustala, że będzie stosował termin gwary nadszańskie (nie gwara nadszańska) ze względu na zróżnicowanie obszaru, dalej określa obszar gwar, przedstawia artykuły, w których zostały zarysowane granice gwar, ale niektóre z nich nie zostały do dziś ustalone. Podaje też inne opracowania na temat gwary, zwracając uwagę na niezwykle cenne opracowania M. Przepiórskiej-Owczarenko, prace Iwana Ziłyńskiego, W. Kuraszkiewiczza. Pierwszy tom zawiera ponadto zasady mapowania i transkrypcji, wykaz punktów zamieszczonych w atlasie i odniesienie ich do cyfry, którą punkt oznaczony jest na mapach. Dalej podana jest nazwa miejscowości w oficjalnym ukraińskim i polskim wariantach, gwarowa nazwa mieszkańców, imiona i nazwiska informatorów w oryginalnym zapisie, także krótkie informacje o wsiach na podstawie danych Kubijowuča (В. Кубійович, *Етнічні групи південнозахідньої України (Галичини) на 1.1.1939*. Виєсбаден 1983). Kolejno w tomie pierwszym umieszczone są komentarze do 566 map.

Atlas ma specyficzny układ dwujęzyczny. Naprzemiennie drukowany ukraiński i polski tekst pozwala na dotarcie do szerszego grona zainteresowanych tematyką gwar nadszańskich. W podsumowaniu *Gwary nadszańskie w świetle Atlasu*, które ma również tłumaczenie angielskie, na podstawie map i nowszej literatury przedmiotu opracowano wnioski, które niekiedy są potwierdzeniem wniosków znanej badaczki gwar nadszańskich Przepiórskiej, niekiedy je uściślają lub przedstawiają w inny sposób. Interesujący jest również aneks, który zawiera, kwestionariusz, indeks wyrazów mapowanych w alfabecie łacińskim i cyrylicznym, kwestionariusz nadszański S. Hrabca,

wybrane strony rękopisu z jego zapisów z Grodowic, Wiązownicy, Michowej. W aneksie przedrukowano też kilka artykułów Autora *Atlasu ukraińskich gwar nadszańskich opracowanego na podstawie zapisów terenowych Stefana Hrabca* i innych badaczy ukraińskich gwar nadszańskich. Zostały one przetłumaczone na język ukraiński i – jak sam Autor podkreśla – są pewnego rodzaju podsumowaniem niektórych cech gwary. W przedrukach w nawiasach kwadratowych umieszczono dodatkowe informacje, np. odniesienie danego zjawiska do konkretnej mapy *Atlasu ukraińskich gwar nadszańskich*, co bardzo ułatwia korzystanie z map i w znacznym stopniu je uzupełnia. W aneksie umieszczono też mapę gwary nadszańskiej i mapę pogranicznych obszarów gwary.

Drugi tom *Atlasu* zawiera 566 map poprzedzonych ich wykazem oraz mapą badanych miejscowości (uzupełnieniem jest mapa z punktami, w których odpytywano informatorów wg poszczególnych kwestionariuszy). Dalej mamy 286 map leksykalnych, 67 map morfologicznych i morfonologicznych, 173 mapy z zakresu fonetyki i fonologii, ponadto prawie 50 map akcentowych. To nierównomierne rozłożenie mapowanych zjawisk wynika z założenia kwestionariusza, który skupiał się na leksyce i fonetyce. Układ map jest zgodny z odpytywanym kwestionariuszem, dlatego jako pierwsze zmapowano zjawiska leksykalne. Leksyka obejmuje bardzo różnorodne tematy: zabudowania gospodarskie, sprzęty domowe i narzędzia gospodarskie, posiłki i ich przyrządzanie; w polu i na pastwisku; odzież; części ciała i choroby; stosunki pokrewieństwa; nazwy osób i zawodów; obrzędy, święta, zwyczaje; rośliny; zwierzęta domowe; zwierzęta lasów i pól; ptaki i owady; ukształtowanie terenu; meteorologia, zjawiska przyrody; określenia czasu, a także inne rzeczowniki, zaimki, liczebniki, przymiotniki, czasowniki, przysłówki, pojedyncze przyimki, partykuły. Z morfologii zmapowane zostały wyrównania w tematach rzeczownika i czasownika, wybrane fleksje imion, czasowników, formy liczby podwójnej i in. Z fonetyki (końcowe mapy atlasu) pokazano zróżnicowanie akcentowe gwar i poszczególne samogłoski w określonych kontekstach fonetycznych, warianty wymowy niektórych spółgłosek i samogłosek, np., wahania i/y, spółgłoski protetyczne, twardość-miękkość, udźwięcznienie spółgłosek, grupy spółgłoskowe i wiele innych.

Obszar *Atlasu ukraińskich gwar nadszańskich opracowanego na podstawie zapisów terenowych Stefana Hrabca* nie obejmuje niektórych punktów pogranicznych gwar, ale pokazuje poza gwarami zaliczanymi do nadszańskich gwary na południe od linii Dzynów-Przemysł, które przez M. Przepiórską zaliczane zostały do nadszańsko-łemkowsko-bojkowskiego pogranicza, pozwala to pokazać związki z gwarami sąsiednimi.

Autor wskazuje na różnice w określaniu granic gwary przez Przepiórską i ustalonych na podstawie zapisów Hrabca. Dotyczy to jednak peryferii gwary, a nie centrum, które w obu źródłach wyznaczane są podobnie. Podkreśla też, że szersze omówienie gwar nadszańskich byłoby niemożliwe w jednym opracowaniu.

Największym atutem *Atlasu ukraińskich gwar nadszańskich* jest – jak sam autor wskazuje – pokazanie dotąd nie przedstawianej leksyki gwar nadszańskich oraz pokazanie zróżnicowania akcentowego. Omawiana publikacja jest też kolejnym krokiem do zbadania i szczegółowego opisu gwar ukraińskich na terenie Polski. Pozycja jest tym cenniejsza, że dotyczy gwar nadszańskich, które leżą na skraju gwar ukraińskich i mają tendencję zanikową, więc niezwykle ważne jest zachowanie i pokazanie ich historycznego i językowego dziedzictwa, zwłaszcza że dzisiaj można zapisywać gwarę zaledwie w kilku wsiach.

Atlas ukraińskich gwar nadszańskich – jak już wspomniałam wyżej – powstał na podstawie przedwojennych zapisów gwarowych Stefana Hrabca. Opracowany i uzupełniony przez Janusza Riegera stanowi ważną pozycję nie tylko dla dialektologów. To prawie pięćdziesięcioletnie doświadczenie Autora omawianej monografii w badaniu nie tylko gwary ukraińskiej ale innych żywych jeszcze gwar ukraińskich na obszarze Polski widoczne jest w całej publikacji, ale w sposób szczególnie przejawia się w dołączonych artykułach i komentarzach, które są doskonałym uzupełnieniem mapowanego zjawiska. Janusz Rieger pozostawia otwarte pole badawcze dla wyznaczenia granic gwar, zwłaszcza na południu czy wschodzie i ustalenia dodatkowych kryteriów ich wydzielenia. Można więc oczekiwać w najbliższym czasie kontynuacji badań i kolejnych publikacji.

Teresa Pluskota

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy